

ŽILINSKÝ
samosprávny kraj

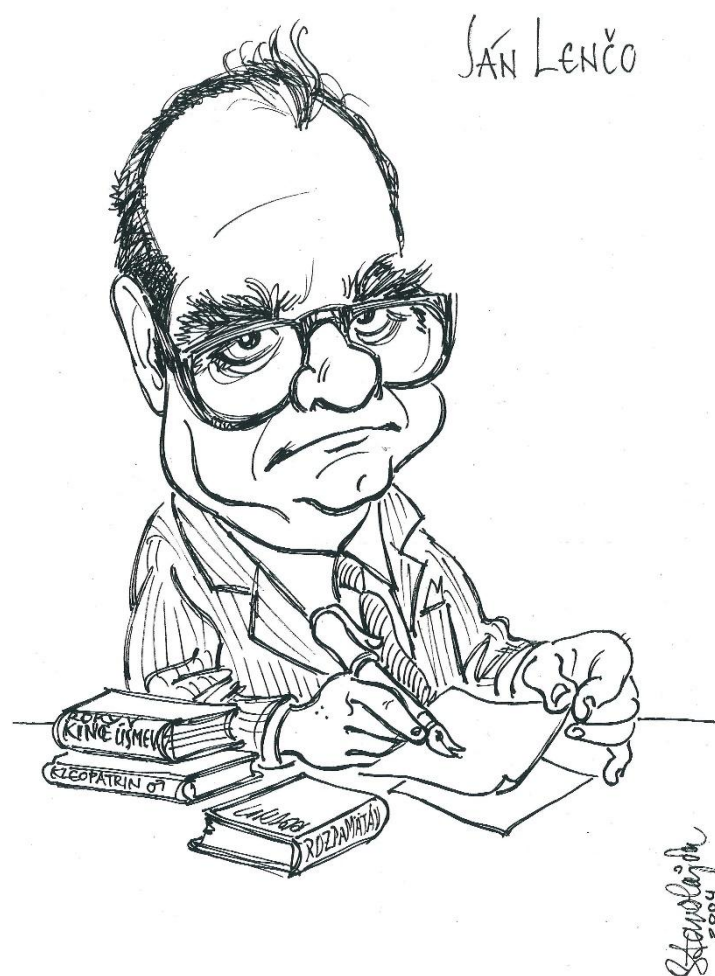

Ján Lenčo

1933-2012

Zborník z odborného seminára z cyklu Osobnosti Žiliny

2017

Labyrint vždy akosi tajuplne, a veruže nie je to len objav Umberta Eca, súvisí s knižnicou. Zrejme to kdesi a čosi má spoločné s poznaním ako takým, s jeho podstatou a nekonečnosťou, s jeho tajuplnosťou, prekvapivosťou. Možno vďaka bezbrehosti kníh putovanie labyrintom nie je blúdením, ale hľadaním. Možno, možno v ňom hľadáme jednu konkrétnu knihu, o ktorej sa však dozvieme, že je to práve tá, ktorú hľadáme, až vtedy, keď ju nájdeme. A cez tú knihu a v tej knihe seba samých a aj odpoveď na to, prečo sme do labyrintoknižnice vstúpili... Labyrint, knižnica, archív boli mojim mozgom. Tak sa štruktúrou na seba ponášali... A, prišiel som na to, keď som pochopil, že z labyrintu sa nikdy nedostanem, že práve jeho som hľadal v mojom blúdení, a bál sa, že aj keď stretnem, nezbadám ho a nebudem ho vnímať ako človek nevníma a nespozná a ani nikdy nebude môcť spoznať seba samého...

Ján Lenčo v miniatúre *Kde som bol* (zo zbierky krátkych próz *Hriech v Turecku*)

OBSAH:

Igor Válek Odyseus modernej slovenskej literatúry	5
Peter Mišák Kto bol a kým zostal Ján Lenčo	8
Milan Kolesík Debut Jána Lenča v kontexte mladej slovenskej prózy šesťdesiatych rokov 20. storočia	12
Milan Kolesík: Filozofické presahy Lenčovho debutu Cesta naorské dno	16
Krátky portrét a knižná tvorba	20
SPOMIENKY NA SPISOVATEĽA, PRIATEĽA, DEDKA A ŠIBALA	
Michal Horecký: Doteraz mi chýbajú naše rozhovory	26
Goran Lenčo: Chlapec, ktorý nechcel zostarnúť	30
Igor Válek: Hašek, Čapek a „žinčica“	34
Peter Mišák: Tri pohreby a štyri cesty	36
OBRAZOVÁ PRÍLOHA	38

ODYSEUS MODERNEJ SLOVENSKEJ LITERATÚRY

Igor VÁLEK, publicista a spisovateľ, tajomník Žilinskej krajskej odbočky SSS

„Čas letí jak vtáci nedozierny...“, povzdychol si svojho času v jednej svojej veľkej básni veľký slovenský básnik Ladislav Novomeský a „ustanovil“ tak verš hodný (svojou nadčasovosťou a neotrasiteľnosťou konštatovania vloženého do trefnej metafory) onoho povestného tesania do mramoru. V dušičkovom čase letiacom okolo, ponad i cez nás sme pred piatimi rokmi ešte viac zosmutneli pri správe o tom, že za onými vtákmi, a či lepšie s nimi (na svojich krídlach), odletel do slovenského literárneho neba literát, akých moderná slovenská próza nemala veľa. Ján Lenčo (23. 10. 1933 – 1. 11. 2012) – prozaik, literárny kritik, autor kníh pre deti a mládež, literatúry sci-fi, esejista, publicista... Ako vtedy o ňom napísal v nekrológu jeho dlhoročný literárny priateľ a kolega Peter Mišák: *„Autor románov a poviedkových súborov, kníh pre deti a historických próz, muž, ktorý sa suverénne pohyboval v minulosti i budúcnosti, prihlásil svojím dielom Slovensko a jeho literatúru do najvyšších európskych literárnych kruhov. Jeho knihy boli preložené do mnohých cudzích jazykov (o. i. do japončiny či gréčtiny; v Európe azda niet krajiny, kde by sa čitatelia nemohli stretnúť s niektorým Lenčovým dielom v domácom jazyku). Rozprávač, ktorý prešiel kus sveta a vždy a všade pamätal na svoj spisovateľský údel... Odchádza muž permanentnej revolty, ktorý sa už v mladosti rozhodol čeliť neprávosti a zlu. Slovom, kritikou, výsmechom, karikatúrou. Politická moc sa neváhala kruto porátať s kritikom svojich nešvárov. Na dve desiatky rokov sa musel odmlčať, prípadne prehovoriť len vtedy, keď mu to milosrdná cenzúra dovolila... Ďalej však nekompromisne účtoval so spoločnosťou, ktorá sa nazývala demokratickou a ktorá práve demokraciou ostentatívne pohrdala. Zrkadlo, ktoré jej Ján Lenčo svojimi prózami nastavoval, odhalilo každý kaz a neduh. Prenikavo a presne. Nuž nečudo, že sa nahí králi spoznávali... Nebolo však možné umlčať ho. Prihlboko a priveľmi pevne bol zakorenený vo verejnom povedomí. Ján Lenčo si okrem občanov svojho rodiska Žiliny, podmanil osobným čarom a prirodzeným rešpektom takrečeno celé Slovensko. (Dobre známy z čitateľských misií bol aj v Nemecku a Rakúsku, poznali a čítali ho dolnozemskí Slováci v Rumunsku a Vojvodine, krajanovia v zámorí...) Jeho dielo ostáva navždy príkladom nezištnosti a čínorodosti, významným etickým mementom a morálnym imperatívom. Skláňame sa pred ním a vyslovujeme mu obdiv, úctu i vďaku. Už sa nám prihovára ponad hranicu času, ktorú mu bolo dožičené prekonať. A dielo, čo pretrvá, berieme ako odkaz. Uchováme ho v pamäti i srdciach a odovzdáme ďalej.“*

Keď som po čase čítal tieto slová, zostavoval zborník, ktorý držíte v ruke, skladal program seminára (záslužne usporiadaného Krajskou knižnicou v Žiline a ďalšími partnermi, vrátane Spolku slovenských spisovateľov a jeho Žilinskej krajskej odbočky) a čítal opätovne viaceré prózy Jána Lenča, rozmýš-

Ľal som nad tým, ako čo najvýstižnejšie – pokiaľ možno aj čo najliterárnejšie – pomenovať nášho človeka. Muža širokospektrálneho diela, košatých myšlienok, svojskej filozofie i humoru a často až dobrodružného života. Aký až epiteton ornans, básnický ozdobný prívlastok (hoci jeho „terč“ bol výsostne prozaikom) mu prideliť tak, aby bol až jeho neodmysliteľným identifikačným znakom?! Vtedy mi v pomyselných ušiach mysle zašumelo more a „uvidel“ som mýtického hrdinu, ktorý, plaviac sa na veľkej lodi s vernou posádkou, dlho a tvrdošijne hľadá cestu domov... až ju nájde. Spomenul som si na jeden z Lenčových vynikajúcich historických románov *Odyseus, bronz a krv* a zrazu som si jasne uvedomil, že Ján Lenčo je skutočným Odyseom modernej slovenskej prózy a literatúry vôbec. Opäť sa raz trochu uzavrel kruh aj mojej literárnej pôsobnosti – asi to tak má byť! – pretože keď som v roku 2006 zostavoval *Malý lexikón slovenských literárnych diel* s ambíciou predstaviť spod strechy jednej knihy to najpríznačnejšie a najlepšie, čo v knižnici jej doterajšej histórie nájdeme, viac ako intuitívne som z Lenčových diel ukázal práve na tento román... Všetci azda poznáme Homérov príbeh gréckeho hrdinu, ktorý sa po dlhej Trójskej vojne vracia dlho domov. Kráľa, ktorý túži nielen po rodnej Itake, ale azda najviac po žene, ktorú tam v paláci aj so synom zanechal, ba vlastne v prenesenom význame – postati svojho bytia a naplnenia. Pripomeňme si však pár vetami Lenčovu tvorivú interpretáciu v krátkej anotácii.

Skúsený epik Lenčo odvážne siahol po veľkej téme a interpretoval ju takpovediac na svoj obraz. Známy Odyseov príbeh využil na vtipnú demytizáciu a originálnym spôsobom, jemu vlastným, vzdal hold nielen človeku, ale aj pripomínaniu stálych hodnôt a či nemeniteľných životných istôt a archetypov ľudského konania. Lenčo v knihe mýtické príbehy podáva s prípustnou až nevyhnutnou dávkou aktualizácie, pričom historicky doložené osobnosti a ich legendárne príbehy a činy mu slúžia na vytváranie istých modelových typov a situácií, ktoré zovšeobecnením povyšuje na princípy. Hneď v úvode sa priznáva, prečo sa rozhodol spracovať tému príbehov trójskej vojny: „*Predsa však neviem jedno – to najdôležitejšie. Nevieť, či je v nich pravda. Mučím sa tou neistotou...*“ Jednou z pohnútok mu teda bola aj zvedavosť, ktorá ho prinútila štylizovať sa (?) do úlohy pútnika vydávajúceho sa na fiktívnu cestu za slávnymi hrdinami. Navštíviť štvrt' stovku najvýznamnejších hrdinov Trójskej vojny a vyrozprávať 25 známych, no predsa len (podľa neho) príbehov pravdivejších ako ich podal Homér. Lenčo predstavuje ľudské typy cez Menelaa, Odysea, Achilla a či hoci Helenu... a všetci sa stávajú priam súčasníkmi s typickými príbehmi, radosťami aj starosťami, túžbami. Zdôrazňujem – túžbami: veď všetkých spája spoločný motív – láska (muža k žene/ženy k mužovi). „*Menelaos, mocný spartský kráľ, tak zbožňuje krásnu manželku Helenu, že neváha vypiť nápoj zabudnutia, aby sa nemusel trápiť predstavami o tom, či mu bola alebo nebola neverná s trójskym princom Paridom. Odyseova manželka Penelopa, verne čakajúca dlhých dvadsať rokov, vedela, že manžel je jej neverný s čarodejnicou Kírké, no trpezlivo mu to tolerovala, pretože „... muži žiadajú od žien vďačnosť*

a sami si robia zásluhy za to, čo užien pokladajú za povinnosť a samozrejmú“. Posledné rozprávanie je o krásnej Helene, ktorá najvýstižnejšie charakterizuje autorský motív: „Lebo každý muž má jedinú skutočnú lásku – a to seba samého.“ Aj tieto slová napísala recenzentka Jana Kopčová po nateraz poslednom vydaní románu v roku 2009...

Dávame jej hodnotenie na zváženie, súhlas či nesúhlas sú výsostne individuálnymi atribútmi, každopádne však ich ponúkame na zamyslenie sa nad pohľadom človeka, muža a literáta Jána Lenča na svet. Na ľudské plahočenie sa jeho výškami i hĺbkami a potrebu všetko reflektovať písaným slovom so všetkými znakmi originálneho autorského rukopisu. Na plavbu, ktorú on absolvoval tak, že z hornej paluby lode svojho života s chuťou všetko dookola sledoval a skicoval hláskami, slovami, vetami a myšlienkami. Meral, poznal, zvažoval, zhodnotil a ponúkol. Nezabúdajúc azda na to, že nie cieľ je dôležitý, ba že ani cieľ je cesta, no azda intuitívne tušiaci a potom dôsledne naplňajúci presvedčenie, že nad všetkým spomenutým tróni čas. Naplnený a či nenaplnený nie meradlom dĺžky, ale množstvom vykonaného v mene osobných ambícií so zreteľom na kolektívny celok a či, naopak, zanedbaného voči sebe i ostatným. Odyseus Ján Lenčo nič zo spomínaného zanedbal, a teda v skutočnosti neodletel s onými „vtákmi nedoziernymi“, ale pláva s mnohými literárnymi/skutočnými hrdinami svojich príbehov v takom kruhu, tromfnúc aj samotného bludného Holland'ana (pretože náš človek neblúdi), že sa neustále vracia. Prova lode jeho tvorby opäť a opäť vykúka spoza skaliska všednosti a kapitán a kormidelník v jednej osobe prikladá k ústam veľkú lastúru, aby jej neprepočuteľným hlasom – znejúcim ako vábivé volanie – ponúkal zážitok z rozmýšľania nad prečítaným ...

Vitaj teda opäť doma, v Itake v podobe Slovenska (a pravdaže rodnej Žiliny), Odyseus modernej slovenskej literatúry Janko Lenčo! Opäť si sa raz vrátil, hoci si vlastne nikdy nikam neodišiel. Prišiel si k svojim, ktorí si môžu na teba opäť spomenúť, hoci nezabudli, aj prostredníctvom tohto zborníka. Príjemné čítanie všetkým jeho čitateľom a príjemnú plavbu nasledujúcim stranami...

KTO BOL A KÝM ZOSTAL JÁN LENČO

Peter MIŠÁK, publicista a spisovateľ, podpredseda SSS

Druhá polovica dvadsiateho storočia sa okrem iného aj v oblasti kultúry – a v nej literatúry – vyznačovala mnohými tristnými špecifikami, charakteristickými vari iba v tej červenejšej časti sveta či Európy. Kultúrna politika tej doby trpiacej na vzory bola v rámci ideologických obmedzení, štátnych plánov a ekonomických reforiem, ktoré viedli nanajvýš tak jedna k druhej, však predsa akási žičlivejšia a možno i štedrejšia (nie voči každému, čo treba pripomenúť). No kultúra, osobitne literatúra rodiaca sa v regiónoch, sa vnímala či pociťovala akosi cez prsty. Raz to v zamyslení pomenoval Ján Bodenek ako „*trošku apriorizmus*“. (Nebyť majstrovho zamyslenia, boli by mu asi všetci prítomní s chuťou zatlieskali.) Kamenné vydavateľstvá (iných ani nebolo) v centre i mimo neho boli limitované hárkami sadzby či tonami papiera, maximálnou mierou zisku a tematickým zameraním (či skôr obmedzením, z ktorého bola občas možná výnimka).

Do týchto pomerov vstupuje krátko za polovicou päťdesiatych rokov absolvent „slovenčiny a dejepisu“, ako o tom veľmi príznačne hovorí staručké encyklopedické heslo, vystrojený nevyhnutnými vedomosťami, zriedkavo výrazným talentom, ostrým perom a literárnymi ambíciami. Iba entuziazmus a vôľa mohli v tých pomeroch (ktoré sa s postupujúcim časom iba zhoršovali) udržať človeka pri jeho tvorivých zámeroch. Tobôž v pomeroch mimo centra, v Žiline, ktorá krátko po návrate svojho rodáka administratívne stratila postavenie i výsady krajského mesta a z metropoly severného Slovenska sa na dlhý čas stala „obyčajným“ okresným mestom.

Ján Lenčo sa po vyše roku redaktorčenia v bratislavskom Slovenskom spisovateľi vrátil do rodiska a pracoval ako technický redaktor žilinskej redakcie Pravdy, neskôr si zopár školských rokov zaprofesoroval na Strednej všeobecnovzdelávacej škole, odkiaľ sa uchýlil pred straníckym hromobitím a aparátčickými represáliami na tvorivú dovolenku. Represálie ho neminuli ani tak. Vždy bola akási čierna listina, na ktorej bol a vždy voľakto pri vyslovení jeho mena varovne dvíhal prst alebo aspoň veľavýznamne pohmkával. Úmerné tomu boli aj osudy jeho „občianskych povolaní“. Referent v Slovenskej knihe v Žiline, správca kina.

Parametre Lenčovej tvorby nie sú vyhranene epické, hoci by si to aj škatul'kovaním posadnutá bibliografia želala, hoci by to zjednodušovalo pohľad na túto – bez zveličovania – osobnosť a hoci aj on sám o sebe vytrvalo hovoril ako o epikovi. Pravda, epika je azda najmarkantnejšou, najpostihnuteľnejšou a najlepšie merateľnou časťou jeho diela, a to vo všetkej jej členitosti žánrovej

i tematickej. Ba priepustnými (no predsa asi aj trochu priepastnými) hranicami sa úzko dotýka aj (rozmerovo) subtilnejších žánrov.

Ak si pod spomenutou členitosťou predstavíme okruhy čitateľov (starý dobrý termín z čias kamenných vydavateľstiev), na ktorých sa Lenčo svojou tvorbou obracia, máme tu detského čitateľa, hneď pri ňom mládež, priaznivcov vedeckej fantastiky, spoločenského románu, historických románov, poviedok i mikropříbehov či miniatúr, fajnšmekrov eseje i vychutnávačov nemilosrdnej satiry či láskavého humoru. A ešte čitateľov takrečeno autorsky vyhranených, ktorí, keď sa im zažiada dobrej, modernej, aktuálnej a bohatej literárnej tvorby, automaticky siahnu po Lenčovi a jeho generačných druhoch. A čo je to, čo jeho tvorbu robí pre – úctyhodný početom a vari ešte úctyhodnejší zastúpením – zastup verných čitateľov? Nuž povedzme rozprávačstvo. Povedzme príbeh, povedzme jazyk. Všetko toto by pokojne znieslo akékoľvek kladné a superlatívne atribúty. A ešte, aby sme nezabudli, je to štýl. Hoci sám najmä mladších adeptov literatúry nabádal k akejsi tvorivej či spisovateľskej veľkorysosti práve v oblasti štýlu či syntaxe, sám bol (a ostal) v tom na hraniciach bravúry, čo ho právom radí medzi tzv. učebnicových autorov (možno spomenúť Andreja Chudobu, ale aj iných), po ktorých s chuťou siahajú teoretici štylistiky i syntaxe. Úmyselne sa tu však vyvarujeme pokusov teoretizovať o Lenčových tvorivých postupoch, metódach i zámeroch, rovnako ako pokusov prirovnávať či porovnávať autora a jeho dielo s kýmkoľvek. Všetko to trošku zaváňa špekuláciou, subjektívnym videním a dogmou a zbytočne vyvoláva u budúcich čitateľov predsudky (alebo im aspoň dáva zámienku tváriť sa poučene, znalecky a múdro), slovom veci, dielu i autorovi môže byť viac na škodu než na osoh. Pozrime sa radšej na autora inak, cestou v jeho čase a diele.

Na počiatku bola literárnokritická a literárnovedná publicistika vovedne s krátkou prózou (dakedy kratučkou). Rezultátom bola zbierka *Cesta naorské dno* (1966) ako knižný debut plný minipříbehov, legiend, bájok, humoresiek, ale aj vážnych otázok existencie človeka, zmyslu jeho bytia a motívov konania (viac o tejto zbierke v príspevku z pera M. Kolesíka – pozn. zostavovateľa). Nasledovala *Didaktická kronika rodu Hohenzollerovcov* (1968), fikcia i metafora, kritika i odsúdenie koncentrácie a zneužívania moci. Žánrovo ide o novelu, ktorej prvá časť vyšla už v roku 1964 v Slovenských pohľadoch. Rok 1968 je azda najprajnejším (ak chceme, najúrodnejším), veď popri už spomínanej *Kronike...* vydáva knižky *Nepokoj v minútach* (1968, krátke prózy) a *Ďaleká a blízka* (1968, dve novely). Opäť nastroľuje otázky, tentoraz krivdy, neľudskosti, utrpenia a ponižovania. Tematicky sa k nim voľne radí aj poviedková kniha *Pomsta zo záhrobia* (1971), kde sa už naznačuje, že aj vedecká fantastika je (či bude?) autorovi blízka. Románom *Egyptanka Nitokris* (1972) sa začína, ak to tak možno povedať, Lenčovo „historické obdobie“. Svoje úsilie „poznať, ako dejiny prežívali jednoduchí ľudia, o ktorých sa nezachovali nijaké doklady a pamiatky“ naznačil už v predchádzajúcej knižke poviedok, no v niekoľkých ďalších historických prózach potvrdil, že k tomuto poznaniu prišiel. A žiada sa dodať, že nie

iba štúdiom a hromadením poznatkov, no najmä srdcom, akousi tajomnou empatiou. Lebo také sú príbehy zo starého Egypta, Grécka i Ríma v knižke *Hviezdne okamihy* (1974). Ani ďalej, ako uvidíme, neopúšťa historické témy, len si trochu „odskočí“ do neutešenej súčasnosti románom *Rozpamätávanie* (1978), v ktorom je témou učiteľský zbor počas pedagogickej porady, no dôležitejšia je azda až drobnokresba medziľudských vzťahov. V tom istom roku prichádza román *Čarodejník z Atén* (1978) určený mládeži. Tematickým východiskom bola autorovi starogrécka báj o Daidalovi a Ikarovi, no opäť večne aktuálne otázky medziľudských, medzigeneračných vzťahov, ale aj potreby citu vlastenectva a poslania umenia v živote spoločnosti i jednotlivca. Toľko o diele hovorí encyklopedické heslo a ďalej vymenúva román pre mládež *Zlaté rúno* (1979) o dobrodružnej ceste argonautov za bájnym bohatstvom, zbierku poviedok *Kleopatrin milenec* (1980), rozsiahly historický román *Odyseus, bronz a krv* (1982) a historický román *Žena medzi kráľmi* (1985), ktorý sám autor pokladal za jedno z najdôležitejších svojich diel. Román *Roky v kine Úsmev* (1987) sa na čas stal legendou. Naznačoval, a to dosť otvorene, kontrast medzi oficiálnou pompéznosťou a grotesknou realitou zákulisných praktík kultúrnej politiky totalitnej moci. Vedecká fantastika ako umelecká metóda zobrazenia ciest človeka za poznaním dostala svoje, treba povedať, že veľmi dôstojné miesto v Lenčovej osobnej literárnej histórii knihou štyridsiatich poviedok *Socha z Venuše* (1988). Akoby oblúkom dostáva sa Lenčo knihou *Pravidlá a výnimky* (1990) opäť k žánru miniatúr, tentoraz sarkastických. Badáme v nich návrat ostrého a nemilosrdného pohľadu na ľudský charakter v dobe transformácie sociálnych vzťahov spoločnosti. Kniha – opäť zbierka krátkych prozaických útvarov – *Nebezpečná Šeherezáda* (1993), osnovaná na príbehu a jeho filozofickej reflexii, prechyluje kolekciu Lenčovho diela do záverečnej etapy. Takmer. Lebo je tu ešte pozoruhodná trojica úhladných zväzočkov krátkych próz so spoločným menovateľom, ktorým je autorova milovaná vnučka. *Čarovná Lucia, Svetlo Lucia a Luckine krídla* (všetky 2001). Autor sám hovoril o poviedkach, no žánrov (útvarov) je tu viac. Od miniatúry cez podobenstvo, možno rozprávku a príbeh až po ozajstnú poviedku. Ťažko hľadať paralely v predchádzajúcej Lenčovej tvorbe. A načo aj? Jedno však má toto trojdielko (či so zreteľom na počet „jednotiek“, ktorých je okolo 170, radšej vari dielo) spoločné s viacerými už spomenutými knižkami. Je to množstvo otázok, na ktoré si čitateľ – chtiac i nechtiac – musí hľadať odpovede. Štvorica poviedkových kníh *Zmluva s diablom* (2003), *Hriech v Turecku* (2004), *Vražda v márnici a iné poviedky* (2008) a *Posledný anjel* (2009) už len potvrdzuje sugestívnosť Lenčovho rozprávania. Núti čitateľa zamýšľať sa i vracat' k starším dielam. Sám autor k tomu nabáda, keď (zdá sa, že kompozične zámerne) uzatvára svoju epiku „oprášenou“ reportážnou novelou zo začiatku sedemdesiatych rokov *Zástup z rodu hrdých* (2010). Nabáda hľadať i nachádzať, vari aj nájsť. Keď nie iné, aspoň cestu k dielu, ktorého mocnou ambíciou od počiatku až do konca bolo byť a ostať súčasným. A že sa mu to podarilo, nie je vecou šťastia ani náhody. Len počiatočnej cieľavedomosti, s ktorou

v tom ťažko skúšanom čase vstupoval do sveta, z ktorého niet úniku. Do sveta krásneho slova – beletrie.

Buďme ešte chvíľu aspoň v rámci daných možností dôslední a pripomeňme takmer na konci, no vôbec nie na poslednom mieste, aj tvorbu pre deti. Ak sme už spomenuli *Zlaté rúno* i *Čarodejníka z Atén*, pridajme k nim dva výbery z ľudových rozprávok a z tvorby viacerých európskych a ázijských národov *Mesačná krajina a iné rozprávky z blízkych i ďalekých krajín* (1976) a *Čarovný kameň* s podtitulom *Rozprávky z Tibetu* (1976), ktoré autorsky spracoval a prerozprával. Lenčovo rozprávačstvo má však ešte jednu dimenziu. Kacítsky povedané interpretačnú. Ide o prerozprávanie dejín (fragmentov) do príbehov. Robí to pod viacerými pseudonymami (Antonio Fattori: *Príbehy Starého zákona* (1991), resp. *Príbehy Nového zákona* (1991), resp. André Boutet: *Napoleon. Život a doba* (1999), resp. Franz Kraul: *Kleopatra. Život a doba* (1999). Prihovára sa v nich viac mladému než staršiemu čitateľovi a (zrejme) navždy ostane nezodpovedaná otázka, prečo sa nepodpísal vlastným menom...

Čo ako sme sa v predchádzajúcich riadkoch (*a vlastne na celom priestore tohto zborníka i príslušného seminára – pozn. zostavovateľa*) usilovali priblížiť tomu, čo fenomén menom **Ján Lenčo** pre modernú slovenskú literatúru znamená, s vedomím, že sa to asi nepodarí nikomu, aspoň sa skláňame v úcte pred dielom muža, ktoré už overil i preveril čas. A prisúdil mu hodnoty merateľné zas iba mierou času. A trochu srdca, aby sa pootvorilo jeho apelom.

DEBUT JÁNA LENČA V KONTEXTE MLADEJ SLOVENSKEJ PRÓZY ŠEŠŤDESIATYCH ROKOV 20. STOROČIA

Milan KOLESÍK, FF UKF v Nitre, recenzent a literárny historik

Slovenská próza z konca päťdesiatych a z úvodu šesťdesiatych rokov, ktorú pre potreby zjednodušenia zhŕňame pod zastrešujúce označenie „generácie Mladej tvorby“, zaujíma v našej literárnej histórii veľmi špecifické postavenie. Toto postavenie možno opísať celou sériou faktorov, ktorých vzájomné pôsobenie pomerne výstižne charakterizovalo literárnu situáciu slovenskej prózy v časoch, keď konečne dostala možnosť nadviazať na moderné literárne postupy vtedajších inonárodných literatúr. Cieľom tohto príspevku je niektoré zo spomínaných faktorov špecifikovať s osobitým prihliadnutím na Jána Lenča a jeho knižný debut *Cesta naorské dno* z roku 1964.

Primárne treba spomenúť faktory politické. V pofebruárovej československej spoločnosti bolo umenie s politikou úzko previazané a tvorilo jednu z oblastí, kde sa straníci (máme na mysli komunistov) zvykli veľmi výrazne angažovať. Potreba po kompletnom prebudovaní podstaty umenia ako takého („krásna literatúra“ mala byť v mene preferovanej utilitárnosti nahradená „čítaním pre masy proletárov“) so sebou niesla i nutnosť zbavenia sa takých javov, ktoré by mohli jednotný „pokrokový“ smer socialistického „realizmu“ ohroziť v proklamovanej opodstatnenosti. Ráznymi personálnymi zmenami prešla literatúra sama i literárna kritika, pričom tí, ktorí v nej nakoniec ostali, museli rešpektovať aktuálny spoločenský kurz. Ten sa pozvoľna začína meniť až s príchodom roku 1953, kedy zomreli obaja „duchovní otcovia“ autoritatívneho socializmu ovplyvňujúci spoločenskú atmosféru v našich končinách: Stalin i Gottwald. Ich smrťou a konaním ich nasledovníkov sa postupne začína otvárať priestor na prehodnocovanie minulosti i pre istú formu politickej obmeny, ktorá bola pre samotné prežitie socialistických režimov vo východnom bloku nevyhnutná. Kurz síce zostáva rovnaký, no spôsob, akým sa má k „beztriednej spoločnosti“ dospieť, je už na prvý pohľad odlišný. Tento signál si spoločnosť (a s ňou i umenie) veľmi rýchlo vyložila ako snahu o otvorenejší prístup k občanovi, ktorý zrazu dostáva priestor na vyjadrenie sa a na budovanie vlastného názoru. Literáti sa tohto impulzu, prirodzene, chopili medzi prvými (Rúfus, Válek a Ondruš v poézii; Bednár a prvá vlna generácie Mladej tvorby v próze). Nasledujúce generácie autorov, kam patril aj v šesťdesiatych rokoch debutujúci Ján Lenčo, z týchto impulzov neskôr výrazne ťažili. Nedlhá etapa tohto uvoľňovania

v našich končinách vyvrcholila (i skončila) v roku 1968, po ktorom nastala opätovná „normalizácia” pomerov.

Ďalej treba spomenúť situáciu samotnej literatúry. Potreba na zmenu sa v nej totiž nachádzala ešte pred už spomínaným politicky motivovaným „spúšťačom uvoľnenia”. Socialistický „realizmus”, ktorý so sebou niesol absurdné požiadavky na „zrozumiteľnosť masám” či „optimistickú inšpiráciu k budovateľskej práci” sa čoskoro ukázal byť smerom neživotaschopným. Postavy z takýchto diel poľahky zapadávajú do kategórií nemenných archetypov, čím sa takmer úplne eliminuje možnosť akéhokoľvek ozvláštnenia ich vystupovania. Do literatúry sa opätovne vracia prekonaná téma zápasu „dobra” so „zlom”, pričom prvá z oboch kategórií bola vyhradená zásadne pre budovateľských revolucionárov (partizán) alebo revolučných budovateľov (traktorista). Podobne na tom bola próza i z hľadiska štruktúry deja: pompézne, ľahko predvídateľné činy s chabou, často iba ideologicky zdôvodnenou motiváciou sa dostali do centra záujmu spisovateľov, ktorí na tento účel neraz siahli k téme Slovenského národného povstania. Je preto iba príhodné, že Bednárov *Sklený vrch* – ako prvý významnejší pokus o nápravu tohto stavu – sa tiež spája s tematikou Povstania, hoci v úplne iných súvislostiach, než to bolo u jeho konformnejších kolegov. Bednárova Ema zarezonovala najmä v radoch mladých spisovateľov, ktorí postupne prichádzajú s vlastnými umelecky prínosnými debutmi, ktoré sa však už od vojnovej tematiky pomyselne vzdiaľujú (v prvej vlne prozaikov z generácie Mladej tvorby ide najmä o J. Blažkovú a A. Hykischu). Prví prospektori tejto prózy sú podrobení tvrdej kritike (odmietavé ohlasy na Blažkovej *Nylonový mesiach*, nútené zásahy a následné zošrotovanie Hykischovho debutu *Prvé kroky*), ktorá sa často opiera o ideologicky motivované argumenty. Situácia sa mení až s vystúpením Jána Johanidesa s jeho *Súkromím* v roku 1963, ktoré už bolo kritikmi prijaté o poznanie prívetivejšie (aj on však mal svojich kritikov, s ojedinelou negatívnou recenziou prišiel napr. Jozef Felix). Práve *Súkromím* vytvoril Johanides priestor pre iných mladých autorov, okrem iných aj pre Jána Lenča.

Tretí faktor, ktorý by sme radi spomenuli, spočíva v narastajúcom počte literárnych periodík, ktoré poskytovali ideálnu východiskovú platformu pre nastupujúce generácie prozaikov. Vznik nových periodík (práve sem zaradujeme časopis *Mladá tvorba*) či obmena redakčnej zostavy v už existujúcich periodikách mala pozitívny dopad vo zvyšujúcom sa počte hlasov, ktoré sa podieľali na utváraní obrazu dobovej literatúry. Priestor pre názorovú pluralitu umožňoval autorom i literárnym vedcom predstavovať koncepcie doposiaľ známe iba z inonárodných literatúr (napr. existencializmus či roman nouveau, neskôr aj postmoderna), ktoré si svoju cestu do nášho literárneho priestoru vôbec po prvý raz nachádzali často práve prostredníctvom literárnych periodík. Iba máloktorý autor debutujúci v šesťdesiatych rokoch (takouto výnimkou potvrdzujúcou pravidlo je však napr. Ladislav Ballek) do literatúry vstupoval bez bohatého časopi-seckého publikovania, ktorým sa čitateľom i kritickej obci ešte pred knižným vydaním svojej prvotiny predstavoval.

Lenčov knižný debut *Cesta naorské dno* vychádza v roku 1966. Tridsaťtri-ročný Lenčo teda do našej literatúry vstupuje v rámci druhej vlny prozaikov generácie Mladej tvorby, po boku Johanidesovho *Nie*, Jarošových *Váh*, Bednárových *Divných hrušiek s divnou chuťou*, Hruzových *Dokumentov o výhladoch* a dvojice Šikulových diel *Nebýva na každom vršku hostinec* a *S Rozarkou*. Jediným debutantom spomedzi tejto skupiny je Pavel Hruz, v prípade ostatných autorov už ide o druhé (Bednár), tretie (Johanides, Šikula) či dokonca štvrté (Jaroš, Šikula) knižne vydané diela. Táto skutočnosť nám istým spôsobom napomáha aj pri zaradení Lenča do chronológie autorov generácie Mladej tvorby: možno tvrdiť, že Lenčo do našej literatúry vstupuje ako jeden z príslušníkov druhej vlny, pričom spolu s Hruzom patria k neskorým debutantom. Obaja autori vstupujú do priestoru, v ktorom už rezonujú diela ako Slobodov *Narcis* či Vilikovského *Citová výchova v marci* (obe 1965), teda v období, kedy próza šesťdesiatych rokov prežíva svoj pomyselný tvorivý vrchol. Viacero z vymenovaných diel totiž v sebe už nesie výraznejší pokus o experiment, ktorými sa autori snažia pokračovať vo svojom tvorivom vývine novým smerom. Ten sa však nie vždy stretol s pochopením u kritiky, v prípade niektorých spomínaných kníh je kritika zdržanlivá ešte aj dnes (Johanidesovo *Nie*).

Lenčo sa v kontexte týchto diel javí ako skutočne originálny prozaik. Experiment, ku ktorému sa vo svojom debute uchýľuje on (tvorivé narábanie s kategóriou žánru), nie je podopretý iba snahou o experiment sám: naopak, Lenčovo narábanie so žánrom je úzko previazané s filozofickým podtextom, ktorý autor vo svojich početných prozaických miniatúrach spracúva. Práve preto si najčastejšie k autorskej obmene volí žánre rozprávky, podobenstva, legendy, alegórie či bájky, teda žánre, v ktorých je tradične pre zapojenie filozofického rozmeru dostatok priestoru už z ich samotnej žánrovej podstaty. Týmto spôsobom vnáša autor do *Cesty naorské dno* nadväznosť na literatúru minulosť, ktorá zároveň už v jeho tvorivých počiatkoch indikuje Lenčov záujem o literatúru pre deti a mládež. Dodajme, že Lenčo patrí k jedným z mála slovenských prozaikov druhej polovice dvadsiateho storočia, ktorým sa podarilo úspešne sklbiť tvorbu v oblasti pre dospelých s tvorbou pre nedospelého čitateľa. *Cesta naorské dno* však napriek tomu nepôsobí ani archaicky, ani detinsky: autor svoje texty obmieňa a prispôsobuje dobe, v ktorej vznikali, aktualizuje ich na problémy moderného človeka a na problémy spoločnosti, ktorej je súčasťou. Zároveň je však v priebehu napohľad striedmej prózy pozorný čitateľ vystavený etickým, ontologickým, gnozeologickým či axiologickým otázkam, ktorých platnosť zostáva univerzálna. Tento zbežný náčrt charakteristík autorovho debutu možno sprehľadniť vo forme nasledujúcej tabuľky:

<i>I: Os ustálenosť – aktualizovanosť</i>	
kategória žánru a jeho charakteristiky	tvorivé narábanie so žánrom
<i>II: Os dobovosť – nadčasovosť</i>	
dobový človek a jeho spoločnosť	univerzálne filozofické otázky

Medzi prvkami na ľavej strane tabuľky a ich protipólmi na pravej strane existuje určitý druh pnutia, ktorý Lenčo využíva ku konštruovaniu svojich pôsobivých miniatúr. Tie pôsobia (napriek vyššie naznačenej potenciálnej rozporuplnosti) kohézne, čo možno prisúdiť spisovateľskej zručnosti tridsaťtiročného Lenča. Dodajme, že podobne zručné narábanie sa pri debutových dielach vidí iba na-ozaj ojedinelo (na tomto mieste možno opätovne nadviazať na druhého prozaického debutanta roku 1966, Pavla Hrízu a na jeho *Dokumenty o výhladoch*, v ktorých známy literárny kritik Albín Bagin rozoznával ešte viaceré nedostatky knižne debutujúceho autora). Vyzretosť autorovho debutu potvrdzuje aj skutočnosť, že vyššie načrtnutá schéma sa v priebehu Lenčovej tvorby ukazuje byť produktívnym a variabilným modelom, ktorý autor s podobným úspechom využíva aj v rámci svojich neskorších diel *Nepokoj v minútach* či *Nebezpečná Šeherzáda*. Dokonca aj dnes už kultové *Rozpamätávanie* je do značnej miery založené na tvorivej práci s kategóriou žánru (v tomto diele sa Lenčo v rámci jednej kapitoly dostáva dokonca až k hororu), tu sa však už so žánrom narába s ohľadom na iný autorský zámer (prácu so žánrom v rámci *Rozpamätávania* možno zasa pripodobniť skôr k práci s kategóriou žánru v Jarošových *Krvavinách*).

Ján Lenčo vstupoval do slovenskej literatúry ako kultivovaný a originálny hlas nezávislého intelektuála, uvedomujúceho si premenlivý charakter doby i nemenný charakter ľudí v nej žijúcich. Jeho knižný debut *Cesta naorské dno* zostáva pre vyššie naznačené dôvody ešte aj dnes originálnym príspevkom do literárnej histórie, na ktorý sa možno až pričasto vplyvom čitateľsky ešte úspešnejšej neskoršej autorovej tvorby (*Didaktická kronika Hohenzollernovcov*, *Egyptanka Nikotris* či práve *Rozpamätávanie*) neprávom zabúda.

Použitá literatúra:

BAGIN, Albín. *Priestory textu*. Bratislava : Smena, 1971, 236 s. bez ISBN.

BALÁŽ, Anton – LENČO, Ján: *Od románu k miniatúre a späť... Rozhovor s Jánom Lenčom*. In: *Knižná revue*, roč. XI., 2001, č. 24.

FARKAŠOVÁ, Etela. Ján Lenčo: *Cesta naorské dno*. In: *Slovenské pohľady*, 4 + 110, 1994, č. 7.

FARKAŠOVÁ, Etela. *Lenčo po tridsiatich rokoch (J. Lenčo: Cesta naorské dno)*. In: *Knižná revue*, roč. IV., 1994, č. 10.

MARČOK, V. a kol. *Dejiny slovenskej literatúry III (2., rozš. vydanie)*. Bratislava: LIC 2006. ISBN 80-89222-08-0.

MIKULA, V. a kol. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram & Ústav slovenskej literatúry SAV 2005. ISBN 80-7149-801-7.

PŘÍHODOVÁ, Daniela. *Velkolepé bájky (J. Lenčo: Cesta naorské dno)*. In: *Literárny týždenník*, 8, 1995, č. 32.

FILOZOFICKÉ PRESAHY LENČOVHO DEBUTU *CESTA NA MORSKÉ DNO*

Milan KOLESÍK

Prozaik Ján Lenčo knižne debutoval dielom *Cesta naorské dno* z roku 1966. Ide o súbor početných krátkych prozaických miniatúr, v rámci ktorých autor demonštroval schopnosť tvorivo narábať s kategóriou žánru. Takémuto narábaniu podliehajú značne ustálené a čitateľovi dobre známe žánre alegórie, podobenstva, rozprávky, bájky a legendy. Lenčo si tieto žánre nevolí náhodne. Vie, že práve s nimi sa spája dobrá možnosť zapojenia filozofických presahov, v rámci ktorých autor skúma dobového človeka i jeho spätosť so spoločnosťou, na ktorej fungovaní sa svojím životom podieľa. V tomto ohľade sa Lenčo výrazne približuje ostatným prozaikom šesťdesiatych rokov, ktorí sa podobne ako on podujali na spracovanie často problematickej interakcie vnímavého súčasníka s princípmi spoločnosti, ktorá ho obklopuje (R. Sloboda, D. Kužel či P. Hruz). Osobitosť Lenčovho prístupu sa však ukazuje v spôsobe, akým túto tematiku spracoval: okrem už spomínaného narábania s žánrom (ktoré však neskôr nachádzame aj u Slobodu v *Uhorskom roku* či v Jarošových *Krvavinách*) sa autor nebál i zapojenia filozofického kontextu, čím svojim prózam dodal širší univerzálny charakter, aktuálny ešte aj dnes. V tomto príspevku by sme radi priblížili aspoň niektoré z takýchto presahov, s ktorými erudovaný intelektuál Lenčo v *Ceste naorské dno* pracoval. Celkovo sme vybrali šesticu filozofických presahov, ktoré nás v priebehu čítania *Cesty naorské dno* zaujali svojím originálnym spracovaním.

Človek v totalitnom režime. Otázka viny. Prózy, v ktorých sa rieši fungovanie ľudskej bytosti v podmienkach totalitného režimu nachádzame v celej zbierke, my sa však v rámci tejto časti budeme venovať najmä tým z úvodu knihy. Lenčo pomocou nich nekomentuje iba stav dobovej spoločnosti a jej nedávnej minulosti, ale pátra aj po všeobecných princípoch, na základe ktorých takáto spoločnosť funguje. Výborným príkladom je už úvodná próza celej zbierky nazvaná *Zápis*. V nej je využívaný vzťah časti (dokonalý malíček sochy) a celku (ohybná socha ako taká) s úmyslom poukázať na úmyselné skresľovanie skutočnosti, keď sa nevýznamné úspechy stávajú predmetom jednotnej všeobecnej chvály bez ohľadu na celkový kontext, z ktorého boli vyberané. Pripomenutie potreby vnímať aj celok a nielen časť vedie k predtuche, že rozprávačov zápis sa mu stane

rozsudkom smrti. Týmto spôsobom Lenčo reaguje nielen na dobovú spoločnosť, ohurujúcu obyvateľstvo najmä štatistikami o „stodvadsaťpercentnom naplnení plánu“, ale vyjadruje sa k tejto otázke aj z univerzálnejšieho pohľadu jedinca, ktorý nie je ochotný prispôbiť sa akejkoľvek rétorike zavádzania a ktorý je preto odsúdený k spoločenskej ostrakizácii. O niečo ďalej sa v svojich úvahách Lenčo dostáva v próze *Otázka*. V nej sa zaoberá možnosťou kladenia nepohodlných otázok v totalitnej spoločnosti. Otázka, najmä potom otázka na príčinu, sa v nej stáva nežiaducim javom, ktorý musí byť potlačený v prospech bezmyšlienkovitého automatického nasledovania (stvárnene v podobe monotónnej činnosti výroby zámkov). Zámka sa napokon stáva aj ústredným motívom prózy: okrem úlohy vyrábaného objektu totiž v závere plní aj úlohu symbolu pre uväznenie. Prózu *Otázka* možno spolu s ďalšou prózou *Súd* (ktorá je koncipovaná ako dramatický prepis výsluchu „inkvizítori“) považovať za Lenčov komentár na adresu politických procesov v päťdesiatych rokoch. Špecifickú pozíciu medzi prózami tohto typu zastáva dvojica *Výsluch* a *Pokuta*. Obe sa odohrávajú za podobných okolností, pričom obe skúmajú vzťah zločinu a trestu v totalitnej spoločnosti. *Výsluch* nadväzuje na *Zápis* a *Otázku*, no v *Pokute* prichádza zmena perspektívy. Rozprávačom sa tento raz stáva páchatel' zločinu, očakávajúci od spoločnosti patričný trest (akýsi Lenčov Raskol'nikov), ktorý však neprichádza. Protagonista ťaží z toho, že zavraždil osobu nepohodlnú režimu a vďaka tomu ho postihne iba symbolický trest. Ako už bolo vyššie naznačené, *Pokutu* možno považovať aj za totalitnú odpoveď na Dostojevského *Zločin a trest*, kedy samotný akt zločinu ustupuje do úzadia pred aktuálnymi potrebami vládnuceho režimu. Lenčov Raskol'nikov potrestaný nie je, čím sa vytvára priepasť medzi prirodzenou vinou, ktorá vyplýva zo skutočne nesprávneho konania (*Pokuta*) a absurdnou vinou, ktorá vyplýva z nedodržiavania nariadení režimu (*Zápis*, *Otázka*, *Výsluch*).

Vojna a ľudská túžba po ničení. Súvisia s ňou prózy *Porážka*, *Posolstvo* a *Balada o kronikárovi*. V centre všetkých troch stojí ľudská snaha dobíjať a podrobovať si, oboje ako prejav nadradenosti nad porazeným súperom. Rozpor je v prípade prvých dvoch próz vyjadrený konfrontáciou tejto túžby s jej reálnymi dôsledkami: v prípade *Porážky* ide o naturalizujúci opis vlastných vojakov, zatiaľ čo v *Posolstve* túto funkciu zastávajú roztvorené ústa s vyrezaným jazykom. V próze *Balada o kronikárovi* je proti túžbe po absolútnom víťazstve postavené snaženie umelca, pre ktorého sa umenie stáva naplnením života. Dokončením kroniky završuje aj svoj život a zároveň sa svojou šľachetnou túžbou stavia proti túžbe po pokorení. Aj v prípade týchto troch próz pristúpil Lenčo k zovšeobecneniu svojho zamýšľaného zámeru a to morálnym vyvýšením aktu tvorby (kronikár) nad akt ničenia (vojvodca).

Túžba ovládať druhých. Často sa spája s osobou tyrana. Tyran v rámci Lenčových próz často vystupuje ako postava v stave prehodnocovania vlastného konania, v rámci ktorého máme možnosť spolu s tyranom hľadať počiatky jeho túžby ovládať konanie i myšlienky druhých. Dobrým príkladom takejto prózy je

Spomienka, v rámci ktorej je tyran navštívený Smrťou. Lenčo zastáva názor, že túžba po ovládaní druhých vychádza z úžasu nad mocou nad ľudským životom (v prípade tejto prózy je krehký život jedinca symbolizovaný zranenou myškou). Opojenie z možnosti ovládať druhých je teda aktom dominancie, nie nepodobným túžbe po pokorení súpera či túžbe po bezmyšlienkovitej poslušnosti v rámci totalitného režimu.

Interakcia človeka s bohom/bohmi. Vôbec po prvý raz sa s ňou stretávame v rámci prometeovsky ladenej prózy *Rozhovor s bohmi*. Svet ľudí je v nej postavený proti svetu bohov (v duchu už naznačenej súvislosti s antickým mýtom o Prométheovi). Lenčo však túto situáciu zaujímavo aktualizuje. Kým zámenkou pre rozkol medzi svetom ľudí a svetom bohov sa u Prométhea stalo odcudzenie pohodlia (ohneň a mäso) a v Biblii sa ním zasa stalo odcudzenie poznania (symbolizované jablkom zo stromu poznania dobra a zla), Lenčo prisudzuje previnenie človeka k odcudzeniu schopnosti tvorenia (opätovne tým dochádza k tematizácii aktu tvorby). Ako sme už videli v *Balade o kronikárovi*, práve tvorba človeka v Lenčových prózach povyšuje nad prízemné túžby, pričom vykonávaním samotného aktu tvorenia sa protagonista *Rozhovoru s bohmi* prevíni a tak musí prísť jeho trest (symbolické oslepnutie). Interakcia ľudských bytostí a boha/bohov je u Lenča bežným motívom, ktorý pomerne často so sebou nesie ambivalentný vzťah k božstvu: na jednej strane ide o obdiv, úctu a prostú potrebu viery, na strane druhej však ide aj o strach, nie nepodobný strachu z už spomínaných tyranov. Vzniká tak ďalší rozpor, pomocou ktorého sa Lenčovi darí rozkrývať pôvod a význam viery v ľudskej duši či význam pochybovania o nej.

Trvácnosť proti dočasnosti. Súvisí najmä s prózou *Balada o žule*. V nej sa stretávame s ďalším pre Lenča typickým rozporom: trvácnosť proti dočasnosti. Dočasnosť je v tomto zmysle vnímaná ako neosobná premenlivosť v čase, ktorá je opätovne spájaná s aktom tvorby (tentoraz ide o Budhove sochy). Naopak trvácnosť je prezentovaná ako ľudská snaha po uznaní, po prekonaní časových obmedzení za účelom dosiahnutia nesmrteľnosti. Neosobná odovzdanosť dočasnosti v tomto prípade napokon prevyšuje snahu po nesmrteľnosti. Lenčo sa v rámci tejto prózy vôbec po prvý raz vyjadruje k rozporom v samotnom akte tvorby, presnejšie povedané, k rozporom v motivácii k tvoreniu. V doterajších prózach z *Cesty naorské dno* tvorba fungovala ako protipól k o poznanie prízemnejším či vyslovene násilným protipólom (túžba po pokorení resp. arogancia bohov). To nám ukazuje nielen Lenčovu snahu zaoberať sa i motívami, ktoré už raz v rámci knihy spracoval, ale najmä jeho postupujúce problematizovanie takýchto motívov a s tým súvisiace sústavné prenikanie k často rozporuplnej podstate problémov, ktoré v rámci svojich prozaických miniatúr rieši.

Opodstatnenie ľudského snaženia. Spracovanie tohto filozofického problému nachádzame v prózach *Veža* a *Pokus o utópiu*. *Veža* je koncipovaná ako alegória cesty životom, ktorá sa končí uväznením vo veži (smrť) a sledovaním ostatných živých bytostí pokúšajúcich sa o absolvovanie tej istej púte. Život je v kontexte tejto prózy vykreslený ako kľukatý a nachádzajúci zmysel iba v akte smrti. Po-

myselný protipól k týmto tvrdeniam nachádzame v *Pokuse o utópiu*, kde je ľudský život opodstatnený vykonávaním vyššieho poslania, ktorého naplnenie je však neisté. Kým cesta k veži je čitateľovi predkladaná ako labyrint života, údel astronóma čakajúceho na signál z vesmíru z *Pokusu o utópiu* v sebe nesie moment vnútorného naplnenia. Lenčo týmto spôsobom opätovne vytvára rozpor, ktorého riešenie ponecháva na samotnom čitateľovi.

Z týchto šiestich príkladov možno pre potreby zovšeobecnenia vyvodit' aj spôsob, akým Lenčo s filozofickými presahmi pracoval. Základným prvkom narábania s týmito presahmi je *moment rozporu*, kedy kolidujú dve vzájomne si protirečiace tézy, spracované v rámci modelového príbehu. Nositeľom každej z téz sa stáva konkrétna postava (kronikár, božstvo, tyran, kráľ, vojvodca...), ktorá tieto problémy následne rieši v rámci interakcie s inými postavami alebo prostredníctvom vnútorného rozporu. Rozporuplnosť je typická pre takmer všetky súčasti sveta Lenčových próz, nevyhnú sa jej ani metafyzické sily. Práve v zobrazení rozporuplnosti však nachádzame dôležitú podobnosť medzi našim svetom a svetom, ktorý je nám predkladaný v *Ceste naorské dno*. Samotný autor, erudovaný intelektuál, v tomto ohľade funguje ako sprievodca, náš verný Vergílius, ktorý s nami zostupuje po jednotlivých podlažiach mora až k jeho dnu. Na tomto mieste ustupuje do úzadia a necháva čitateľa, aby si nastolené problémy na základe autorom prednesených podnetov nakoniec rozriešil sám.

Použitá literatúra:

BALÁŽ, Anton – LENČO, Ján: *Od románu k miniatúre a späť... Rozhovor s Jánom Lenčom*. In: Knižná revue, roč. XI., 2001, č. 24.

FARKAŠOVÁ, Etela. *Ján Lenčo: Cesta naorské dno*. In: Slovenské pohľady, 4 + 110, 1994, č. 7.

FARKAŠOVÁ, Etela. *Lenčo po tridsiatich rokoch (J. Lenčo: Cesta naorské dno)*. In: Knižná revue, roč. IV., 1994, č. 10.

LENČO, Ján. *Cesta naorské dno*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1966. bez ISBN.

MARČOK, V. a kol. *Dejiny slovenskej literatúry III (2., rozš. vydanie)*. Bratislava: LIC 2006. ISBN 80-89222-08-0.

MIKULA, V. a kol. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram & Ústav slovenskej literatúry SAV 2005. ISBN 80-7149-801-7.

PŘÍHODOVÁ, Daniela. *Vel'kolepé bájký (J. Lenčo: Cesta naorské dno)*. In: Literárny týždenník, 8, 1995, č. 32.

KRÁTKY PORTRÉT A KNIŽNÁ TVORBA

Doplnený výber z výberovej personálnej bibliografie JÁN LENČO, 2003

Ján LENČO (23. 10. 1933 Žilina – 1. 11. 2012 Žilina) vyštudoval slovenský jazyk a históriu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Pôsobil ako redaktor vydavateľstva Slovenský spisovateľ v Bratislave, stredoškolský profesor, redaktor denníka Pravda, vedúci kina, pracovník Slovenskej knihy. Funkcionár Spolku slovenských spisovateľov, kultúrny organizátor a dopisovateľ. Je autorom viacerých významných spoločenských románov (*Rozpomätávanie*, 1978, *Roky v kine Úsmev*, 1987) historických románov (*Egypt'anka Nitokris*, 1972, *Kleopatrin milenec*, 1980, *Odyseus, bronz a krv*, 1982, *Žena medzi kráľmi*, 1985), zbierok kratších próz a noviel (*Nepokoj v minútach*, 1968, *Ďaleká a blízka*, 1968, *Pomsta zo záhrobia*, 1971, *Hviezdne okamihy*, 1974), kníh pre deti (*Čarodejník z Atén*, *Zlaté rúno*, obe 1978), poviedok žánru sci-fi (*Socha z Venuše*, 1988), viacerých zbierok krátkych prozaických útvarov o meniacich sa sociálnych vzťahoch v spoločnosti (*Pravidlá a výnimky*, 1990, *Čarovná Lucia*, *Svetlo Lucia*, *Luckine krídla*, 2002, *Hriech v Turecku*, 2004, *Posledný anjel*, 2009, *Zástup z rodu hrdých*, 2010).

V roku 1996 spolu s Jánom Frátrikom a Jánom Pappom založili krajskú odbočku Spolku slovenských spisovateľov (SSS) v Žiline, na ktorej čele stál osem rokov. Ako člen Predstavenstva SSS sa zaslúžil o omladenie tejto najpočetnejšej spisovateľskej organizácie na Slovensku.

Lenčo, Ján

Cesta na morské dno / Ján Lenčo. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1966. - 227 s. - (Živý prúd, zv. 39)

(viaz.)

prózy slovenské – poviedky satirické

Lenčo, Ján

Ďaleká a blízka / Ján Lenčo. – Bratislava : Smena, 1968. - 128, [2] s.

(viaz.)

novely psychologické

Lenčo, Ján

Nepokoj v minútach / Ján Lenčo. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1968. - 116, [4] s. - (Živý prúd; zv. 54.)

(viaz.)
prózy spoločenské

Lenčo, Ján
Didaktická kronika rodu Hohenzollerovcov / Ján Lenčo. – Banská Bystrica:
Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968. – 82, [1] s. - (Rozkvet ; zv. 58.)
(viaz.)
Hohenzollerovci (rod) – dejiny – miniatúry prozaické

Lenčo, Ján
Pomsta zo záhrobia / Ján Lenčo. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1971. -
235, [3] s. - (Slovenská próza)
(viaz.)
poviedky

Lenčo, Ján
Egypt'anka Nitokris / Ján Lenčo. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1972. -
173, [2] s.
(viaz.)
romány historické

Lenčo, Ján
Hviezdne okamihy / Ján Lenčo. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1974. -
234, [2] s. - (Nová próza)
(viaz.)
poviedky historické

Lenčo, Ján
Čarodejník z Atén / Ján Lenčo; Ilustr. Karol Ondreička. – Bratislava : Mladé
letá, 1978. – 256 s. – (Klub mladých čitateľov)
(viaz.)
romány historické

Lenčo, Ján
Rozpamätávanie / Ján Lenčo; Pavel Blažo. – Bratislava : Smena, 1978. – 303 s. -
(Erb ; Zv. 4.)
(viaz.)
romány spoločenské

Lenčo, Ján
Zlaté rúno / Ján Lenčo; Ladislav Vančo. – Bratislava : Tatran, 1979. – 287 s. -
(Meteor ; Zv. 84.)
(viaz.)

romány spoločenské

Lenčo, Ján

Kleopatrin milenec / Ján Lenčo - Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980. – 127 s.

(viaz.)

poviedky

Lenčo, Ján

Rozpomätávanie / Ján Lenčo. – 2. vyd. – Bratislava : Smena, 1981. – 341 s. – (Erb ; Zv. 13.)

(viaz.)

romány spoločenské

Lenčo, Ján

Odyseus, bronz a krv / Ján Lenčo. – Bratislava : Tatran, 1982. - 552 s. - (Meteor ; Zv. 98.)

(viaz.)

romány historické

Lenčo, Ján

Egyptanka Nitokris. Hviezdne okamihy / Ján Lenčo. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1983. - 352 s.

romány historické

Lenčo, Ján

Rozpomätávanie / Ján Lenčo; Doslov Břetislav Truhlář; Ilustr. Svetozár Mydlo. – 3. vyd. - Bratislava: Smena, 1984. – 344 s. - (Máj ; Zv. 428.)

(viaz.)

romány spoločenské

Lenčo, Ján

Žena medzi kráľmi / Ján Lenčo; Ilustr. Beata Nágelová. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1985. – 480 s. - (Nová próza)

(viaz.)

romány historické

Lenčo, Ján

Hviezdne okamihy. Zv. 1-4 [Slepecká tlač] / Ján Lenčo. – Levoča: s.n., 1987. - 432 s.

príbehy historické

Lenčo, Ján

Roky v kine Úsmev / Ján Lenčo; Ilustr. Svetozár Mydlo. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1987. – 571 s. - (Nová próza)
(viaz.)
romány spoločenské

Lenčo, Ján
Egypt'anka Nitokris. Zv. 1.-3 [Slepecká tlač] / Ján Lenčo. – Levoča : s.n., 1988. – 402 s.
romány historické

Lenčo, Ján
Odyseus, bronz a krv / Ján Lenčo; Ilustr. Svetozár Mydlo. – Bratislava : Tatran, 1987. – 528 s. - (Kométa ; Zv. 1.)
(brož.)
romány historické

Lenčo, Ján
Socha z Venuše / Ján Lenčo; Ilustr. Robert Brož. – Martin: Osveta, 1988. – 197 s.
(viaz.)
poviedky vedecko-fantastické

Lenčo, Ján
Žena medzi kráľmi / Ján Lenčo – 2.vyd. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1988. – 460 s. - (SPKK ; Zv. 389.)
romány historické

Lenčo, Ján
Egypt'anka Nitokris. Hviezdne okamihy / Ján Lenčo. – 2. vyd. – Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990. – 341 s. - (Retro ; Zv. 61.)
romány historické

Lenčo, Ján
Pravidlá a výnimky / Ján Lenčo. – Bratislava : Práca, 1990. - 160 s. - (Život ; Zv. 1/90.)
miniatury prozaické

Lenčo, Ján
Nebezpečná Šeherezáda / Ján Lenčo ; Ilustr. Peter Klúčik ; Aut. obál.
Ladislav Donauer. – Bratislava : Slovenský spisovateľ, a.s., 1993. – 182 s. - (Nová próza)
miniatury prozaické

Lenčo, Ján

Cesta na morské dno / Ján Lenčo; Obál. REAS. – Žilina : Knižné centrum, 1994. – 161 s.

poviedky satirické

Lenčo, Ján

Didaktická kronika rodu Hohenzollernovcov / Ján Lenčo. – Bratislava: Illusion, 1998. – 84 s. - (Knižnica Literárneho týždenníka)

Hohenzollerovci (rod) – dejiny – miniatúry prozaické

Lenčo, Ján

Žena medzi kráľmi / Ján Lenčo. – Žilina: Knižné centrum, 1998. – 400 s. - (1.vyd. Slovenský spisovateľ 1985, 2. vyd. Slovenský spisovateľ 1988)

romány historické

Lenčo, Ján

Kleopatrin milenec / Ján Lenčo. – Žilina : Knižné centrum, 2000. – 207 s.

poviedky antické

Lenčo, Ján

Rozpomätávanie / Ján Lenčo. – [Bratislava]: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2000. – 312 s.

romány spoločenské

Lenčo, Ján

Čarovná Lucia / Ján Lenčo. – Žilina : Knižné centrum, 2001. – 159 s.

príbehy spoločenské

Lenčo, Ján

Luckine krídla / Ján Lenčo. – Žilina : Knižné centrum, 2001. – 159 s.

príbehy spoločenské

Lenčo, Ján

Svetlo Lucia / Ján Lenčo. – Žilina : Knižné centrum, 2001. – 159 s.

príbehy spoločenské

Lenčo, Ján

Egyptanka Nitokris / Ján Lenčo. – Žilina : Knižné centrum, 2002. – 176 s.

romány historické

Lenčo, Ján

Zmluva s diablom. / Ján Lenčo. – Žilina : Knižné centrum, 2003 . – 141 s.

povedky satirické

Lenčo, Ján

Hriech v Turecku / Ján Lenčo. – Žilina : Knižné centrum, [2004]. – 175 s.

povedky

Lenčo, Ján

Vražda v márnici a iné povedky / Ján Lenčo. – Žilina : Knižné centrum, 2008. – 95 s.

povedky

Lenčo, Ján

Zástup z rodu hrdých / Ján Lenčo ; [graficky upravil Richard Pollák]. – Žilina : Knižné centrum, 2009. – 78 s.

romány

Lenčo, Ján

Odyseus, bronz a krv / Ján Lenčo. – Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2009. – 526 s.

romány

Lenčo, Ján

Posledný anjel / Ján Lenčo. – Žilina : Knižné centrum, 2009. – 125 s.

povedky

Knihy vydané pod pseudonymom

Boutet, André

Napoleon. Život a doba / Boutet André. – Žilina: Knižné centrum, 1999. – 72 s.

ISBN 80-8064-042-4 (viaz.)

životopisy

Kraul, Franz

Kleopatra. Život a doba / Franz Kraul. – Žilina: Knižné centrum, 1999. – 68, [3] s.

ISBN 80-8064-041-6 (viaz.)

životopisy

SPOMIENKY NA SPISOVATEĽA, PRIATEĽA, DEDKA A ŠIBALA

DOTERAZ MI CHÝBAJÚ NAŠE ROZHOVORY

Michal HORECKÝ, vydavateľ a spisovateľ, člen Výboru Žilinskej odbočky SSS

Do Slovenskej knihy v Žiline som prišiel z vydavateľstva Obzor v Bratislave, na pracovnú pozíciu už vtedy známeho a populárneho spisovateľa Jána Lenča. Podali sme si ruky a jeho prvé slová po zoznámení zneli pre mňa veľmi nepochopiteľne a zároveň komicky: „*Vidíš ten mastný fľak na stene za mojím kreslom? Tam som mával opretú hlavu, keď som nemal prácu a driemal som tu.*“ Až oveľa neskôr mi prezradil riaditeľ podniku, že sa nečuduje škvrne na stene za Lenčovým kreslom, lebo on osobne dal príkaz, aby majstra Lenča vedúci oddelenia šetril a nezaťažoval ho žiadnou prácou, ktorá by sa nedala stihnúť za dve hodiny denne, aby majster mohol premýšľať nad novými dielami.

Spriatelili sme sa veľmi rýchlo, hneď na druhý deň. Iniciatíva bola úplne v jeho rukách: „*Mišo, pod' ideme na víno k Čapkovičke.*“ Takže hneď bolo aj po oficialitách s potykaním si. Bol som od Janka o pätnásť rokov mladší, takže ma tento rýchly pocit zblíženia sa veľmi potešil, preto som rád zaplatil fľašu vína, ktorú si majster pritiahol k sebe a nalial si. Vtedy som ešte nevedel, že to je jeho normálny spôsob stolovania. Potom vyriekol „filozofickú“ vetu: „*Náš riaditeľ Imro je fajnový chlap a má aj zmysel pre knižnú kultúru a je jej oddaný celým srdcom. Len ma rozčuľuje, keď hovorí o preprave kníh, lebo on hovorí o dodávke troch ton literatúry.*“ Spočiatku som nevedel, či chápať jeho výroky ako sarkazmus, alebo ako istý spôsob humoru. Zvykol som si.

Prešlo veľa rokov a naše priateľstvo sa počas štvrtstoročia spoločných sedení zmenilo až na takmer súrodenecký vzťah. Napriek tomu, že som bol mladší, Janko sa mi zveroval s najdôležitejšími rozhodnutiami a aj autorskými plánmi. Bol som mu aj za svedka na jeho druhej svadbe, ale bol som aj svedkom mnohých iných jeho šibalstiev, v ktorých sa až perverzne vyžíval. Po roku 1989 som sa stal aj jeho „dvorným“ vydavateľom. Vo vydavateľstve Knižné centrum som mu vydával postupne všetky jeho nové diela, až do Jankovej smrti. Reedovali sme aj jeho úspešný román *Žena medzi kráľmi* a výbery niektorých poviedok. Vytvorili sme spoločne aj niekoľko exkluzívnych vydaní kníh, viazaných v imitácii kože, ktoré sa Lenčovi veľmi páčili a pozitívne ich prijali aj čitatelia. Majster slova a všetkých tajností ľudskej duše bol však veľmi sklamaný

z vývoja po roku 1989, najmä z divokej privatizácie a z rozkrádania národného majetku a trpkosť prenášal aj do svojich kníh. Nič však nestratil zo svojej obľúbenosti u čitateľov. Stretali sme sa najmenej raz týždenne a rozprávali sme dlhé hodiny o vývoji v knižnej kultúre, do ktorej vnikli najmä v oblasti distribúcie kníh najrôznejší dobrodruhovia, ktorí kazili dobré meno stavovských zásad čistého knižného obchodu. Janko to veľmi zle znášal a často opakoval: „*Ako to môžu, veď je to priam posvätná pôda!*“ Musel som mu dať za pravdu, ale napriek svojmu postaveniu (*M. Horecký bol počas aj prezidentom Združenia vydavateľov a kníhkupcov Slovenska – pozn. zostavovateľa*) som nedokázal bojovať so zlatokopmi, ktorí sa inde neuplatnili a prichádzali s nádejou na ľahké zisky. Vnášali rozvrat do základných systémov. Kvôli nim sa potom roky nedarilo presadiť na trh žiadneho pôvodného slovenského autora. Janko Lenčo veľmi zle znášal aj honorárovú politiku. Za totality bol zvyknutý na, dajme tomu, obrovské honoráre a zrazu mu za rozsiahly príspevok v časopise poslali sto korún, lebo aj tu začali vládnuť akési čudné individua, ktoré vystúpili odkiaľsi z tieňov. Ba aj horšie, lebo v jednom rýchlokvasnom vydavateľstve, ktoré založili chlapi od strojov v tlačiarňi, uverejnili jeho rozsiahly doslov k dielu svetového klasika dobrodružnej literatúry, a keď sa dožadoval honoráru, riaditeľ sa mu vysmial, že nemá na to zmluvu. Vtedy Lenčo úplne strácal nádej na normálne pomery a dokonca na niekoľko mesiacov úplne prestal písať. Dalo mi veľkú námahu, kým som ho dostal k tomu, aby si opäť sadol za počítač, ale nikdy sa mu už nevrátil jeho optimistický humor.

Ján Lenčo vždy veľmi rád cestoval a až kľčovito vyhľadával najrozmanitejšie príčiny a zámienky na svoje zahraničné cesty. Dokázal cestovať aj kvôli najabsurdnejším príčinám. Za totality kadečo na našom trhu chýbalo. Napríklad ružičková kapustu. No a tú mal veľmi rád. Vôbec mu nerobilo problém kvôli tomu vycestovať do Rakúska (samozrejme so súhlasom o odporúčení ministerstva kultúry) a kúpiť tam kilo tejto inak triviálnej plodiny. Ja som sa po jeho návrate zmohol na jedinu, tiež triviálnu otázku: „*Janko, a prečo si si už nekúpil aspoň dve kilá, ak to tak ľúbiš?*“ „*No vidíš, to mi nenapadlo...*“, bola jeho odpoveď s úsmevom, za ktorým sa určite skrývala iná pravda. Veď chcel ísť do Viedne aj nabudúce, keď dostane chuť na ružičkovú kapustu. Ako píšem, jeho cesty boli často veľmi originálne a často až absurdné. Za jeden svoj honorár, presahujúci stotisíc korún, si objednal v tom čase nekresťansky drahý zájazd na Island. Na moju otázku, prečo sa rozhodol vidieť tento zmrznutý kus sveta, sa zamyslel a vysvetlil: „*Chcem, musím to vidieť. Nedávno som sa dozvedel, že je tam najpočetnejší zväz spisovateľov, v ktorom je takmer desať percent dospelaj populácie Islandu...*“ Potom svoju absurdnú odpoveď zakončil otázkou: „*Kto im to všetko vydá?*“ Ja som sa zmohol iba na kontru: „*A kto to všetko kúpi?*“ Gala Placidia bola postavou, ktorá ho priam fascinovala svojím osudom, pretože bola opakovane kráľovnou a predajnou ženou v starovekom Ríme. Je pochovaná v talianskej Ravene, kam kvôli tomu cestoval opakovane niekoľkokrát. Tento dôvod na cestu sa mi zdal

veľmi reálny. Kvôli nemu cestoval aj do Viedne a iných miest opakovane. Jej príbeh mi vyrozprával s veľkým zanietením a preberali sme všetko možné, od jej premýšľania až po jej dramatickú smrť. Nakoniec však k mojej veľkej ľúlosti nebolo z románu nič. Myslím si, že majster Lenčo zľakol veľmi náročnej a rozsiahlej témy. Iné je príbeh rozpovedať a iné je ho napísať. Radšej sa už venoval len poviedkovej tvorbe. V nej bol však skutočný majster a zaslúži si stáť na hornom stupienku slovenských literátov, ktorí sa venovali poviedkovej tvorbe.

Máloktorý spisovateľ, človek s fantáziou, ľahko znáša starnutie. Chcel by byť stále mladý a brázdiť krajiny ako Odyseus, prežívať dobrodružstvá, spoznávať nové krajiny a stretať zaujímavých ľudí, milovať krásne ženy... Nebolo to inak ani s Jankom Lenčom. Navyše boli niektoré jeho životné rozhodnutia veľmi nešťastné. Z vlastného popudu sa presťahoval aj s manželkou z relatívne priestraného a pohodlného bytu do jednoizbového bytu v penzióne, kde videl okolo seba len starých ľudí, ktorí mali zväčša iba jeden záujem. Prežiť ešte niekoľko dní. Usiloval som sa navštevovať ho čo najčastejšie, ale ako to už u starých ľudí býva, vždy keď som došiel, vítal ma vetou: „*Nikto ku mne nechodí a aj ty si tu nebol niekoľko mesiacov.*“ Nemalo zmysel oponovať a argumentovať, že som bol u neho pred necelým týždňom. Vždy som sa ho usiloval zahrnúť novými vtipmi, ktoré kedysi miloval a informáciami o nových knihách na trhu, ale oboje prijímal pomerne vlažne a bez úsmevu. Bolo mi jasné, že už nenapíše nič pozitívne, nič veselé a nabité životnou iskrou. Veď pri sťahovaní prišiel aj o svoju milovanú knižnicu, v ktorej bolo takmer štyritisíc zväzkov jeho obľúbených kníh. Fanaticky miloval knihy a filmy. Jedine film bol takým silným lákadlom, pre ktoré opustil prácu v knižnom podniku, ktorá mu umožňovala získať najatraktívnejšie knižné tituly. Ako riaditeľ veľkého panoramatického kina Úsvit však mohol vyberať filmy na premietanie podľa svojho vkusu. A vkus mal neobyčajne dobrý. Vďaka tomu stúpila návštevnosť kniha takmer na dvojnásobok. Zlom v jeho filmových záujmoch nastal, keď mu namontovali satelitný prijímač a mohol si nahrávať filmy na videorekordér v nemeckom jazyku. Bol germanista a tak mu nerobilo problém tieto filmy sledovať a tak sa v jeho domácej filmotéke ocitlo vyše dvetisíc filmov.

Keď sme pri Lenčovi ako germanistovi, nedá mi nespomenúť, že bol aj nositeľom literárnej ceny mesta Regensburg. Táto literárna súťaž sa mu osobitne páčila, pretože nositeľ ceny mohol „pobývať“ v meste na trovy magistrátu a dostal aj pomerne veľkú finančnú hotovosť, čo mu umožňovalo cestovať po západnom Nemecku. Mal veľa priateľov v tejto destinácii a dokonca niektoré jeho poviedky vyšli vo vtedajšej Nemeckej spolkovej republike skôr ako u nás. Jednou z nich bola kniha poviedok *Zmluva s diablom*. On ma zoznámil aj s niektorými veľmi význačnými nemeckými vydavateľmi. Aj vďaka nim som mal rýchly a pohotový prehľad o vydávaných knihách na druhej strane železnej opony. Janko však napriek svojim záľubám v cestovaní nadovšetko miloval svoje rodné mesto, v ktorom prežil aj celý svoj život a v Žiline aj zomrel. Nazýval

svoje milované mesto „Žilinka“ a túžil o ňom napísať knihu. Nikdy to však neurobil. Vysvetlil mi to tým, že jeho láska k tomuto krásnemu mestu je taká veľká, že žiadne slová, ktoré pozná, nie sú dosť dobré na to, aby vyjadril, čo k nej cíti. Napísal však román, ktorý sa odohráva v starovekej gréckej Sparte, za čo sa stal čestným občanom mesta Sparta, ktorá je dnes malým a neveľmi významným mestom. O jeho oceneniach by sa dalo napísať veľmi veľa, mnohé prijímal s láskou a hrdosťou a niektorými aj pohádal. Ale o tom niekedy inokedy a niekde inde...

Janko, prepáč, ale doteraz mi chýbajú rozhovory s tebou o literatúre, zostavovanie rebríčkov najvýznamnejších diel slovenskej a svetovej klasickej literatúry. Ak sa raz stretneme v spisovateľskom nebi, určite presedíme spolu nie hodiny, ale možno aj dni a noci v debatách, ktoré nás kedysi tak vzrušovali. Budeme sa smiať na mnohých príhodách, ktoré sme spolu prežili a je ich veľa, najmenej na rozsiahly román. Bol si vynikajúci spisovateľ, ktorý má doteraz stále svojich čitateľov, pretože také nadčasové príbehy, aké si napísal, budú čítať mnohé generácie po nás. Dokázal si svojimi knihami osloviť desaťtisíce čitateľov a doteraz ich máš na Slovensku, ale aj v Nemecku, v Česku, Poľsku a v iných krajinách, kde tvoje knižky vychádzali.

CHLAPEC, KTORÝ NECHCEL ZOSTARNÚŤ

Goran LENČO, vnuk, knihovník a začínajúci spisovateľ

Za názov svojej spomienky som si vybral parafrázu titulu divadelnej hry, z ktorej sa neskôr stal preslávený Peter Pan, teda ten legendárny chlapec, ktorý nechcel vyrásť. Len nedávno som ten legendárny príbeh dočítal a je to asociácia, ktorá sa mi sama tisne na myseľ. Nehľadáme paralely tam, kde nie sú, len sa mi, skrátka a dobre, javí ako výstižná. Kedysi, pri príležitosti dedkovej sedemdesiatky, som napísal: „*Môj dedo dospel, ale nikdy nezostarol, preto si s ním tak dobre rozumiem.*“ Keď na to teraz spomínam, akoby som sa vrátil v čase... Ja mám zas slabých šesťnásť a dedko je stále ešte na vrchole tvorivých síl. Mrzí ma, že som mu viac neprízvukoval, aké vynikajúce sú jeho prózy (väčšina z nich), a to i v celoeurópskom meradle. Vedel to, pravdaže, ale aj tak! *Didaktická kronika rodu Hohenzollernovcov, Hviezdne okamihy, Žena medzi kráľmi*, to sú diela vskutku geniálne. Určite ho zároveň tešilo aj hnevalo, že sa dostal do učebníc. Hnevalo preto, lebo súcitol so študentmi. Nezabudol na to, že bol mladý a nezabudol ani na to, aké to je, byť mladým. Preto to vnímal ako pochybnú poctu... Dedko sa ďalšieho okrúhleho jubilea nedožil a tiež ma mrzí, že nebol pri tom, keď napokon aj mne vyšla knižka. Moja chyba, príliš dlho som sa hľadal! On už tu nebol, nebol už... Vrátim sa radšej k citátu zo svojho dávneho príspevku. Myslím si, že ním som povedal všetko. Touto jednou vetou môžem svoj súčasný príspevok otvoriť aj uzavrieť. Pretože tá veta, ktorá vôbec nie je frázou a napokon, platí aj pre moju babku (zámerne nepoužívam pomenovanie *starý otec* a *stará mama*, pretože to explicitne odkazuje na vek a ja som ich nikdy nepovažoval za starých, preto také označenie ani neuznávam), v sebe obsahuje všetko podstatné. Skrátka všetko! A to nepodstatné môžem nechať na literárnych kritikov a historikov.

No predsa tá jediná veta dokáže obsiahnuť priveľa. Azda až tak veľa, že sa patrí „to veľa“ z nej vytiahnuť, rozvinúť a rozpísať. Sem-tam nastane aj taká zvláštna a špecifická chvíľa, kedy by sme sa nemali s jednou vetou uspokojiť... Aj dedko si rád odskočil od krátkych žánrov k dlhým románom. Sem-tam sa mu zažiadalo opustiť minimalizmus a predviesť tú tragikomédiu zvanú život na veľkom plátne, v širokohlom, ba až panoramatickom formáte. Áno, od detstva ľúbil film. Veľmi. A zoznámil ma s ním. Predstavil mi zázrak honosiaci sa vznešeným menom kinematografia. Dovtedy mi o filme nenapadlo uvažovať ako o forme umenia. Bola to zábava, ktorej som holdoval, no nič viac. Nikdy na to nezabudnem, bol to výlet na *Sunset bulvár*, cesta časom do roku 1950, keď tento slávny film (*jeden z najlepších filmov legendárneho režiséra Billyho Wil-*

dera – pozn. zostavovateľa) vznikol. Tým mi otvoril aj bránu do celkom inej doby. Film predstavoval unikátny relikv, ba vlastne nie, nie relikviu, ale živý – nesmrteľný odkaz čias, keď bola mentalita ľudí odlišná od tej súčasnej. No a dedko do tej doby patrilo. On, tak ako i jeho tvorba, bol v niečom obdivuhodne nadčasový a v inom zas podivuhodne ukotvený práve v tom krátkom dejinnom úseku, ktorý mu bol daný. Usiloval sa o univerzálnosť a o niečo, čo by som nazval „vždyaktuálnosť“, veď veril, že človek sa naprieč históriou vlastne nemení, len vytvára nové (a podobné, niekedy až príliš podobné) okolnosti, akési variácie na pár scenárov, z ktorých nie a nie vybrať. Azda aj preto jeho prózy zasadené do historického kontextu reflektujú súčasnosť s väčším apelom ako tie diela, ktoré sa odohrávajú v modernom prostredí. A napriek tomu, alebo práve preto, dýchajú jeho knihy duchom doby. Aj to je dobré, pretože dnešná doba v mnohom nemá ducha, a tak verím, že čitateľ, hladný za atmosférou zašlých čias (pretože to, čo bolo pred 50 rokmi akoby bolo pred päťsto rokmi...), sa bude k tým dielam vracieť. Tak pre ich univerzalitu, ako aj pre ich konkrétnosť viazanú na čas a miesto. Ale tak ako sa nemienim pasovať do role literárneho vedca, neprislúcha mi ani štylizovať sa do pózy filozofa a rozboru jeho diel nechám na povolanejších. Ja sám by som si na to určite netrúfol a prajem veľa odvahy tým, ktorí sa do toho pustia!

Podme ale späť k dedkovmu „cinéphilstvu“, aby sme sa od neho mohli definitívne vzdialiť. Raz mi dedko povedal, že vždy sa film a literatúra u neho bily o prvenstvo záujmu a literatúra vždy zvíťazila. Tak či onak, asi si splnil jeden zo svojich menších snov, keď bola jeho poviedka *Dukát z rozprávky* sfilmovaná (rovnomený film, vyrobený v roku 1968, ktorého režisérom bol Eugen Šinko, je podrobne zdokumentovaný aj v databáze Slovenského filmového ústavu /SFÚ/, iba dodáme, že anotácia hovorí o „detskom filme o nevšednom dobrodružstve malého chlapca“ – pozn. zostavovateľa). K filmu sa mi však nedarilo dostať a keď som vyzvedal detaily o natáčaní, usmial sa a vedel si spomenúť akurát na večerné vínne posedenia s režisérom a jeho štábom. Nadsadene povedané, vraj sa vtedy videl jednou nohou v Hollywoode. Napokon ostalo iba pri tomto jednom jedinom stredometrážnom (a podľa mňa dobrom, už sa mi ho podarilo vidieť!) filme, za ktorý dostal honorár niečo okolo dvoch korún československých. Veľmi sa na tej absurdnosti po rokoch zabával a javilo sa mu to dokonca akýmsi spôsobom aj milé. Mohol byť kedysi v mladosti márnomyseľný a egocentrický (a podľa viacerých zdrojov aj bol), ale v dobe, keď som ho ja mohol bližšie poznať a analyzovať (nieže by som sa o to snažil, pretože by to bola z časového hľadiska úloha na niekoľko dekád), bol skromný a sláva i pozornosť mu skôr išli na nervy než že by mu lichotili. Teraz však k jeho koníčku, povolaniu i poslaniu.

Dedko film ľúbil, no literatúru miloval. A ak aj nie priamo od detstva, tak v puberte už jeho láska prepukla naplno, takže smelo môžem povedať, že ju ešte viac ako miloval. Bol s ňou priam existenciálne zrastený! V mojich očiach bol synonymom literatúry. Aj k nej mi, podobne ako predtým k filmu, otvoril cestu. Hoci v tomto prípade nepriamo a v súčinnosti s babkou. Ale to neznamená, že

jeho zásluhy sú menšie. Ak totiž vyrastáte v spisovateľskej rodine, nemôžete nepísať. Láka vás to, nedá vám to pokoj. Gény či výchova? Ťažko povedať, čo však môžem s istotou povedať, je to, že sa necítim byť v jeho tieni a nemám potrebu ho prekonávať. Jednak to pri jeho talente a rozsahu tvorby ani nie je možné a potom... som na neho úprimne hrdý. Literatúra! Bez nej nemohol jestvovať a keď som videl, že prestal písať, vedel som, že je zle. V zborníku, ktorý bol venovaný dedkovi ako jubilantovi, sedemdesiatnikovi, som uviedol tiež: „...*aj na smrteľnej posteli bude dokončovať svoju poslednú knihu. Verím, že aj zo záhrobia mi nadiktuje minimálne zopár poviedok.*“ Nechám teraz bokom humorný tón, ktorý som použil, a ktorý sa tak veľmi hodil k tomu dávne mu príspevku. Ani jedna z mojich prognóz sa nesplnila. Dedko mal toho rozpracovaného naozaj veľmi veľa. Niektoré texty boli len sotva načaté, iné získavali už pomerne ostré kontúry, z niečoho mal pripravený iba náčrt, ďalšia kniha bola takmer spolovice hotová... N a v hlave sa pohrával s ešte väčším množstvom projektov. Definitívne však prestal tvoriť približne v roku 2010. Dobrovoľne sa vzdal toho, čo mu spôsobovalo najväčšiu radosť. A potom už len chradol. Posledné obdobie bolo smutné. Nepísal a čítal len veľmi málo. Tisíce kníh, obrovskú zbierku, ktorú zhromažďoval celý život, rozdal. Vďaka nemu mám plnú knižnicu kvalitných titulov a to je možno iba desatina z celkového počtu, ktorými disponovala jeho biblotéka v dobe najväčšieho rozkvetu. Joj, klamem – nepísal s jednou výnimkou! V celkom poslednej etape svojho života mi nadiktoval pár básní. Poézia bola pre neho relaxom, koníčkom, spôsobom momentálneho sebavyjadrenia, nemal s ňou literárne aspirácie a keby sa to spriemerovalo, zistili by sme, že nevytvoril viac ako jednu, dve básne do roka. Ja som mu síce sľúbil, že to nikdy a nikde neuverejním, no mám pocit, že teraz by som mal ten sľub porušiť. Nemá sa za čo hanbiť a možno jej poetická sila vynikne práve teraz. Aj preto tu jednu báseň, dedko prepáč!, uvádzam:

Vízia

*Kvety vybuchli
zem sa vyliala
ticho skamenelo*

*A Boh onemel
jak svorka hladných vlkov
tak sa naňho vrhlo
stádo vyznávačov
každý si odnáša
v krvavej papuli
do svojej samoty
kus mŕtveho Boha*

*A v tejto večnej temnote
postupne si mení
Boha na nenávisť*

*Na svätú nenávisť
z ktorej sa možno raz
láska narodí*

*tá láska ktorá nám
zem ticho a kvety navráti*

Jedny z posledných kníh, ktoré si dedko nechal, boli Leninove spisy. Ach, tá politika! V jeho podaní detinská a buričská zároveň. Ani z tohto nikdy nevyrástol. Ale napriek tomu u neho ostala vždy silne prítomná fascinácia „špiritizmom“ a tajomnom. Bol to človek hľadajúci. Možno aj tušiaci?! Neviem, naozaj som sa nepokúsil vyvolať jeho ducha, aby mi povedal viac. S prihliadnutím k téme jednej jeho poviedky, ktorú som nedávno dočítal, ale stále píše. Ved' môže mať niekde autor lepšie podmienky ako na druhom svete? A presne takúto vážne-nevážnu náladu by som rád aspoň na záver vniesol do svojho malého **roz-pamätávania**. Humor – ten tiež miloval. Zvykol mi porozprávať nejakú bláznivú historku, najčastejšie zo svojho života a okoreniť ju pubertálnym vtipom a potom sa na tom sám dobre zabával. Teda nie sám, spolu so mnou. Smiali sme sa tak, až nás zadúšalo. Dvaja šibalskí dospievajúci chlapci. Takéhoto si chcem dedka Jána Lenča navždy uchovať v pamäti.

HAŠEK, ČAPEK A „ŽINČICA“ Igor VÁLEK

Stalo sa už dávnejšie dobrým zvykom prezentovať novú knihu v spoločnosti kolegov od spisovateľského pera a minimálne jedného oblieť do slávnostného rúcha „krstného rodiča“. Teda, presnejšie povedané, tak to bolo v časoch takpovediac predcelebritných, keď ešte nie všetko bolo ak nie „super!“, tak aspoň „wau!“, a ak nebolo ne-náležito ovrieskané, orehotané a odupané, akoby vôbec nebolo. Keď kniha bola najmä knihou, určenou na čítanie a s ním spojené činnosti, a nie iba tovarom. Keď sa za spisovateľa bojazlivo hlásil (a či skôr nechal sa takto staršími „z rodu“ označovať) človek/autor najskôr po druhej až tretej knihe a po aspoň piatej pozitívnej (u kamaráta neobjednanej a sedmičkou dobrého vína nezaplatenej) recenzii publikovanej najlepšie v literárnom periodiku... Skrátka v týchto časoch, presnejšie v závere roka 2003, sa mi podarilo konečne priviesť na svetlo sveta knihu o mojom milovanom Jaroslavovi Haškovi a jeho putovaniach Slovenskom. Jej vydanie zaniklo v predvianočnej naháňačke i pohode, stratilo sa v silvestrovskom „skotačení“ a tak sme ju oficiálne posielali medzi čitateľov v istom martinskom klube až začiatkom februára 2004. Dost' dlho som uvažoval komu nás – teda knihu aj mňa – zveriť do opatery hodnej „krstného“. Jano Lenčo bol vtedy predsedom žilinskej odbočky spolku spisovateľov, ktorej som už bol členom, a z viacerých debát som vedel o jeho dobrom vzťahu k humoru i k českej literatúre. V prepojení. S malou dušičkou som sa na neho obrátil s prosbou, či by sa nás teda ujal v stanovený deň. „*Samozrejme, Igor, veľmi rád!*“ prajne ma klepol po pleci a s dobromyseľným žmurknutím i typickým uchechtnutím sa (svedectvom dobrej nálady) prebral výtlačok knihy aj s venovaním. Aby do príslušného dňa vedel, o čom bude reč(níť). Príslušný deň zima ukázala svoju škaredšiu tvár, trochu snežilo, viac pršalo a fúkal vietor hodný knižnej meluzíny. Cesta zo Žiliny do Vrútok ešte nebola taká permanentne upchatá ako dnes, no pľušť urobila svoje... Janko aj s partiou zo Žiliny dorazil do onoho martinského klubu – o päť dvanásť. Ja som už napriek hrubému vojenskému mundúru a čiapke z 1. svetovej vojny (požičaných z neďalekého Slovenského komorného divadla), aby sme Haška pripomenuli slávnym Švejkom, a pár čajov s rumom chytal zimnicu vyvolanú strachom z neprítomnosti „krstného“, plný lokál sa pomaly prepadal do atmosféry hodnej niektorej obľúbenej Haškovej krčmy v Prahe... Vtedy sa rozdrapili dvere a krokom víťaza vošiel Janko Lenčo. Buchnutie kameňa z môjho srdca prehlušilo všetky ostatné

zvuky a po krátkej konsolidácii do radu – čelom k masám – sme spustili oficiálny program. Ktosi nás uviedol, ja som čosi zahabkal a širokým gestom ukázal na majstra epiky a milovníka českého humoru, nech teda povie pár slov, aby sme prešli do časti neoficiálnej. Už mi začínalo byť v tom mundúre aj teplo, tešil som sa do civilu. Janko si trochu odkašľal a spustil... A až vtedy mi začalo byť naozaj horúco! Janko síce zo saka vytiahol akýsi papier, aj správne okuliare mal na nose, no urobil zo Šavla Pavla. Zásadne totiž hovoril nie o Haškovi, ale o – Čapkovi. Pozriem okolo, nikomu to nevadí, Nikto si to nevšimol?! Predsa som však zbadal usmievajúceho sa poslucháča, Mišák sa decentne pučí do hrste, mám dojem, že aj Lechanovi začínajú ústa nadobúdať tvar úškrnu... Naklonil som sa k Janovi a šepcem mu do ucha: „*Janko, Hašek, Hašek – a nie Čapek!*“ Pozrie na mňa, zjavne som ho vyrušil, pousmeje sa a zaženie ma tak, ako zaháňame muchu rušiacu nám myšlienky: „*Hašek? Bude aj Hašek, len ešte Čapek, vydrž...*“ Vydržal som až do konca monológu o Čapkovi a mojej novej knihe o ňom, už som nerušil majstrove kruhy. No Haška som sa už nedočkal. Iba sa chvíľami zdalo, že zhora, z literárneho neba, počujem jeho smiech, tiež miloval nonsense a mystifikáciu, Všetko dopadlo nad očakávanie, všetci boli spokojní, ba aj kniha mala úspech. Ešte sme ju na záver poffkali žinčicou, lebo aj Hašek (nie Čapek!) napísal poviedku o Slovensku s názvom *Ovca v žinčici*, aby sme boli aspoň v niečom postautentickí. Potom sme už boli neoficiálni, niektorí sa zdržali pár minút, niektorí pár hodín, ako to už býva. Už si nepamätám, kedy odišiel Janko Lenčo, no pamätám si, že sme sa ešte v ten večer obaja spolu poriadne zasmiali. To vtedy, keď som mu povedal, že oná „žinčica“ bol vlastne obyčajný kefír z najbližších potravín: „*Jano, uznaj, kde začiatkom februára zoženieš pravú žinčicu?!*“ Keď mystifikácia, tak poriadna, vo dva vrhy. Za Haška, aj za Čapka..

Ján Lenčo hovorí o Čapkovi a Igor Válek (alias Švejk) stále márne čaká na Haška

TRI POHREBY A ŠTYRI CESTY

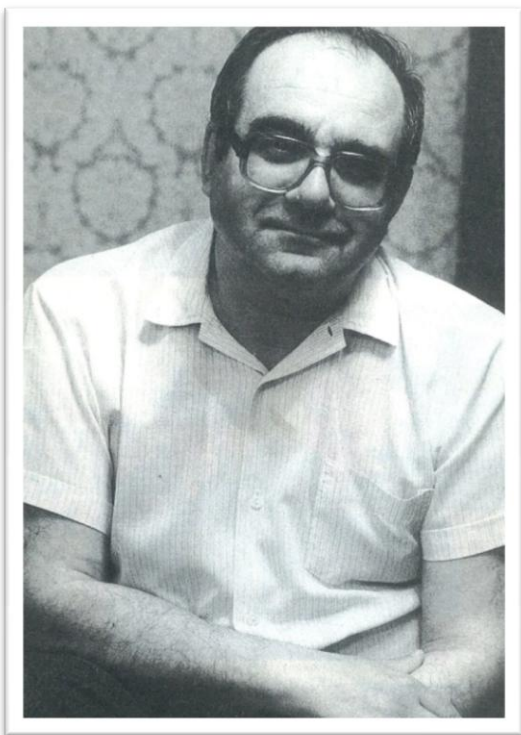
Peter MIŠÁK

Ani na jednom pohrebe som sa toľko nenaplakal, ako som sa na Janovom Lenčovom nasmial. Majestáť smrti mám v patričnej úcte a bázni, je to fenomén, z ktorého si neradno robiť žarty a napokon je to aj neúctivé k tým, čo odišli. Jano za života ustanovil, že sa s ním na pohrebe za spisovateľov budem lúčiť ja. Bola to akási súčasť jeho testamentu, v ktorom o. i. ustanovil za vykonávateľov v pozostalostnom konaní aj tím literátov. Medzi nimi svoju nevlastnú vnučku Luciu a mňa poveril spracovaním napísaného a nevydaného. Honorárom mi malo byť kompletne vydanie časopisu Světová literatura (od roku 1947) a s vyplácaním začal ešte za života. Prvé škatule mi náš spoločný priateľ Michal Horecký (je autorom spomienok v závere zborníka – pozn. zostavovateľa) doviezol týždeň potom, ako Jano zverejnil svoje posledné želania. Našťastie sa Světová literatura napokon ocitla v antikvariáte či v archíve a nevytlačila ma z nášho bytu...

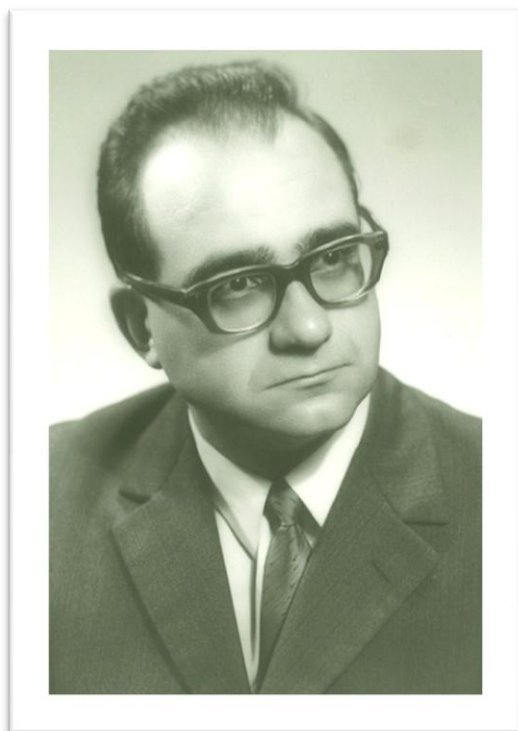
Medzi ustanoveniami bol kompletný scenár pohrebu, no ten sa trochu zmenil. Pôvodne si Jano želal byť pochovaný v Tatranskej Štrbe pri svojej druhej manželke Žofii. Tam mala byť uložená urna po kremácii. Rozlúčka mala byť evanjelická v miestnom chráme. Lenže Jano bol osobnosťou Žiliny. Priveľmi vážený a známy človek, než aby si Žilinčania a osobitne Žilinci dali „vyfúknuť“ rozlúčku. A tak mi prvá manželka Božka a Janova dcéra Marulka (Mária) oznámili, že Žilinčania si želajú rozlúčiť sa s ním v evanjelickom chráme v Žiline deň pred pohrebom, teda 6. novembra. V poriadku, súhlasil som, ale nemôžem rečniť dvakrát, nech odreční kolega Igor Válek. Odrečnil, vraj k všeobecnej spokojnosti, ako som sa neskôr dozvedal. Skrátka, Žilinčania sa rozlúčili so svojím rodákom a telo na druhý deň putovalo do Štrby, kde bolo hodinu pred pohrebom vystavené, aby sa s ním rozlúčila verejnosť aj v tejto časti Slovenska. Dorazili sme tam v zlom počasí tesne pred obradom. Verejnosť okrem Janovej švagrinej – vdovy po maticiarovi Petrovi Švorcovi – pozostávala z miestnych stareniek, desiatich Žilinčanov, ktorí prišli na dvoch autách, spisovateľa Tona Marca, ktorý to z Vysokých Tatier nemal ďaleko, a nás troch, teda Milana Lechana, Michala Horeckého a mňa. Janova švagrína, pani Švorcová, začala organizovať, ale mám už svoje skúsenosti, tak som zašiel za miestnym farárom a dohodol som si podrobnosti. Obrad prebehol, oko neostalo suché (ani moje) a pán farár uzavrel, že

teda ďakuje všetkým, čo prišli, že v obci pána spisovateľa veľmi nepoznali a nebol ani členom miestneho cirkevného zboru, len za života prejavil pranie, že obrad má byť tam, kde chce byť aj uložený vedľa manželky Žofie. A že teda na poslednú cestu odprevadíme pozostatky brata Jána Lenča nie na cintorín, ale... naspäť k autu, ktoré ho doviezlo, aby sa vrátil do žilinského krematória a až po kremácii tam bude popol opäť prevezený naspäť a uložený na miestnom cintoríne! Na viacerých tvárach som pobadal potláčaný úsmev, sám som sa mu zo všetkých síl bránil, ale nedalo sa. Pozvali nás na „malé občerstvenie“ – boro-
vička, domáca klobása a čerstvý chlieb. Káva a zákusky. „Prevážajú toho Jana hore dolu, ešte sa mu cestou dačo stane...“, precedil Michal Horecký. To sme sa už naplno smiali. Veď tri pohreby a štyri cesty medzi Žilinou a Štrbou, to mohol naozaj vymyslieť iba stratég modernej epiky Ján Lenčo.
No a ja aj po rokoch opakujem – Nech Ti je, drahý Janko, tatranská zem ľahká!

OBRAZOVÁ PRÍLOHA

Počas jednej z besied v 70. rokoch 20. storočia
Ján Lenčo – Odysseus modernej slovenskej
literatúry

Vážny pohľad osobitého prozaika s osobitným zmyslom pre humor

Stretnutie pri životnom jubileu v Krajskej knižnici v Žiline
(vľavo hore riaditeľka knižnice Katarína Šušoliaková,
vpravo dole spisovateľka Toňa Revajová)

Foto: archív Krajská knižnica v Žiline

Názov: Ján Lenčo 1933-2012. Zborník z odborného seminára z cyklu Osobnosti Žiliny

Vydala: Krajská knižnica v Žiline v zriaďovateľskej pôsobnosti Žilinského samosprávneho kraja

Zostavil: Igor Válek

Ilustrácia: akad. mal. Stanislav Lajda

Graf. úprava: Ivana Uriková

Krajská knižnica v Žiline nezodpovedá za jazykovú a odbornú stránku príspevkov.

Rok vydania: 2017

Náklad: 50 ks

Počet strán: 39

© Krajská knižnica v Žiline 2017

ISBN 978-80-85148-5-4

EAN 978808514854